

Милош Матић

milos.matic@sezampro.rs

Субстантивизам и формализам у економској антропологији**Апстракт:**

Субстантивизам и формализам су у економској антропологији два различита погледа на објекат, метод и приступ анализи економског понашања човека. Док се први приступ приписује антрополозима, други долази из класичне економије. Субстантивизам полази од тезе о јасној разлици између економске организације примитивних и модерних друштава и од тезе да је економска активност усмерена ка обезбеђивању основних средстава за живот. Формалисти полазе од тога да су теоријске концепције класичне економије примељиве на све типове друштва и да се свака економска активност може свести на рационалну економску калкулацију односа између уложеног и остварене користи. Концептуална разлика између субстантивиста и формалиста може се посматрати и као дилема да ли у анализи економског понашања у обзир треба или не треба узимати разне социјалне и културне (неекономске) факторе. Дебата, теоријска и методолошка, вођена између субстантивиста и формалиста, иако понекад јалова или жустра, ипак је изнедрила многа научна решења у економској антропологији, покренула нове теме и дебате, дала одговоре и поставила нова питања.

Кључне речи:

економска антропологија, субстантивизам, формализам, дебата, рационална економска калкулација

Економска антропологија, односно истраживање економског понашања и мишљења човека, једна је од најстаријих субдисциплина антропологије. Своје интелектуално и научно исходиште она има још у концепцији *homo economicus* формираној у 19. столећу и посебно разрађеној код Џона Стјуарта Мила у неколико његових радова и књига, међу којима се у литератури посебно наглашавају *Есеји о неким нерешеним питањима у политичкој економији* (Mill 1844). Концепција економског човека – у 19. столећу можда више филозофска него научна – може да се сведе на идеју о човековом непрекидном настојању да изводи рационалну калкулацију баланса уложених ресурса и напора и остварене користи из неког подухвата, с константном тежњом да тај баланс увек буде на страни остварене користи. Друкчије речено, човеку је као кључна ментална карактеристика приписана непрекидна тежња да за што мање

уложеног добије што више, не нужно само материјалних добара, мада се најчешће на њих превасходно мисли.

С неколико кључних радова Бронислава Малиновског, Марсела Моса, Рејмонда Фирта и других антрополога с почетка 20. столећа у антропологију улазе истраживања економског понашања човека. Таква антрополошка истраживања се нису испрва ослањала директно на концепт *homo economicus*, који је увучен у токове историје економије, али су ипак уобличена око идеје о човековој генералној тежњи ка оставривању користи – мада су се схватања саме користи и начина остваривања у већој или мањој мери разликовала – односно тежњи да балансира однос између уложеног и добијеног не само у материјалној сфери. Због тога је створена одређена теоријска тензија између антропологије с једне стране, и политичке економије и историје економије с друге стране. Интелектуална тензија доцније је уоквирена у два концептуална правца – субстантивизам и (економски) формализам и у дебату која је вођена међу поборницима једног или другог приступа. Интердисциплинарна теоријска и методолошка дебата је у великој мери утицала и на кристализацију економске антропологије и њено јасно тематско етаблирање као легитимне субдисциплине унутар антропологије.

Идеја о рационалној човековој економској калкулацији, односно о рационалним активностима којима се остварује одређена тежња уз улагање што мање напора и ресурса – калкулација позитивног исхода биланса уложено-добијено – блиска је савременм, формалној економији својственом схватању о човековој тежњи да максимално увећа корист бирајући између алтернативних средстава и начина. Претпоставља се да ће човек, поводећи се за својом рационалношћу, у условима нужно ограничених могућности, увек изабрати она средства и начине који у највећој могућој мери увећавају корист, или ће пак тежити томе да за остваривање исте користи уложи најмање ресурса и напора. С друге стране, узима да је човеково економско понашање и мишљење заправо усмеравање широког сета активности превасходно ка обезбеђивању основних средстава за живот, дакле ка преживљавању (преживљавање *не* у смислу директне угрожености живота). Економија је, једноставно, начин на који друштво задовољава своје материјалне потребе, мада Далтон укључује и социјалне потребе (Dalton 1961: 5). А начин на који друштво обезбеђује себи добра за материјални и социјални опстанак не мора нужно да буде ни апсолутно утилитаран ни потпуно рационалан.

Потоњи концепт економског понашања као вештине преживљавања окупио је око себе велики број аутора из економске антропологије и налази се у основи субстантивистичког (*subsistence* –

енг. постојање, опстанак, живот) приступа. Претходни концепт рационалног одлучивања и процене једначине уложено-добијено проистекао је из формалног економског разумевања економског понашања. И овај концепт окупио је око себе бројне ауторе, махом економисте, и у економској антропологији се назива формалистичким приступом. Дебата између субстантивиста и формалиста можда је најразвијенија дебата у економској антропологији до сада. Кулминирала је током педесетих и шездесетих година 20. столећа, а делимично се наставила и у седамдесетим, да би почетком осамдесетих увенула (Salisbury 1973; Billig 2000: 775). Тек на крају дебате и потом у последњој четвртини прошлог века јавља се јасна тенденција тражења универзалне концепције која би обухватила све плодноне формулације из оба супротстављена концепта. Дебата субстантивизам-формализам, иако понекад јалова, ипак је изнедрила многа научна решења у економској антропологији, покренула нове теме и дебате, дала одговоре и поставила нова питања.

Формализам и субстантивизам

Формално значење економије се односи на логику рационалних активности и процеса одлучивања као рационалног избора међу алтернативним могућностима употребе ограничених средстава (ресурса). Економија се због тога неретко и дефинише као наука која се бави проучавањем људског понашања као односа између циљева и оскудних средстава која имају алтернативне начине употребе. Свако дефинисање економије које у обзир узима само производњу у суштини је рестриктивно јер се ослања само на један аспект економског понашања. Ограничавање само на организацију процеса производње (најчешће својствен класичним марксистима) искључује велики број економских фактора и феномена који се тичу, на пример, тржишта и дистрибуције. Тачно је да усредсређивање на производњу економију тесно повезује с тезом о обезбеђивању егзистенцијалних материјалних средстава, али формална, или институционална економија у погледу на саму себе свакако има нешто друго на уму од субстантивиста, а и то би онда значило да су исцрпни описи прављења кануа или узгајања јама, које Малиновски даје о Тробријанђанима, једно класично економско дело, а оно то свакако није. Формалну економију је стога плодотворније посматрати као вештину расподеле постојећих ресурса зарад остваривања одређених циљева, пре свега мислећи на обезбеђивање материјалне подршке (основе) људске егзистенције. Овако широко одређење оставља место за велики број процеса који се могу сматрати економским, и свакако

оставља место за разумевање уплива неекономских фактора у економске процесе.

Једна од кључних карактеристика формалног економског приступа јесте усредсређивање на појединца. Многи основни принципи и формулације институционалне економије често су чисто индивидуалистички. Формална економија заправо инсистира на тези о индивидуалном избору (видети на пример за теорије максималне корисности: Burling 1962). То, додуше, много говори не само о њиховој научној залеђини, већ и о друштвеном миљеу порекла класичне економије (као науке). Неоспорно је да су готово све генерализације у формалној економији настале у класичним капиталистичким друштвима која су иначе често у социјалној антропологији, социологији и социјалној психологији „оптуживана“ за висок ниво међуљудске отуђености, а и веома дуго су у себи носила колонијални дух. Ово потоње нарочито се испољава када се направи преглед тема класичне економије и њено суптилно одбијање да се бави примитивним, сељачким и уопште свим другим некапиталистичким друштвима и њиховим економским системима.

Полазећи, дакле, од индивидуалистичког приступа економском понашању, формалистички приступ у економској антропологији најпре сматра, као што сам раније навео, да појединци теже максималном увећању корисности правећи избор међу алтернативним средствима и начинима. Појединци увек бирају оне алтернативе које увећавају корист, а сама корист не мора нужно да буде схваћена у смислу профита. Обрнуто посматрано, јавља се тежња да се унапред одређена корист оствари уз најмање могуће улагање ресурса и напора. Надаље, појединци се тако понашају на основу рационалног мишљења, употребљавајући све расположиве информације да би одредили вредност и корист сваког од средстава (начина) и, с обзиром на могућности, укључених вредности у поређењу с утрошеним временом и напорима уложеним у друге тежње за максималном користи. Свакој посебној економској активности, дакле, увек претходи калкулативна промишљеност и сматра се да појединци поседују способност да спроведу одговарајући економски прорачун. Робинс Бурлинг (Burling 1962: 819), међутим, сматра да се економија не бави тиме да ли су људи способни за интелигентну калкулацију, већ како могу интелигентније да направе економску рачуницу.

У свим економским активностима увек је присутна тежња да се направи рационалан избор и појединци се труде да обезбеде све релевантне информације, све дотле док цена скупљања информација оправдава додатну корист која се обезбеђује прављењем повољнијег избора.

Формалистички концепт, међутим подразумева да сви појединци живе у условима оскудице, док, с друге стране, стоје њихове неограничене потребе и циљеви. То подразумева да нема ресурса који су вечито слободно доступни у неограниченим количинама. Али исходиште индивидуалних тежњи за максималним увећањем користи налази се у принципу умањења маргиналне вредности. То значи да извлачење максимума из неке робе или услуге иде само до одређене тачке корисности или вредности. Када се достигне та тачка просечна корист која може да се оствари почиње да се смањује. Друкчије речено, ремети се баланс уложеног и добијеног и корисност пропорционално опада у односу на додатно уложене ресурсе или напор. Можда није на одмет овде констатовати, иако се то ретко јавља у литератури, да претпоставка о коришћењу релевантних информација за максимално постизање циљева подсећа на концепт економског човека (видети на пример: Stigler 1946: 64). Пошто тај концепт од средине 20. столећа постепено замире (Persky 1995), чини се да формалисти ипак размишљају у неком другом, модерном смеру.

Базични принципи формалне економије најчешће се обједињују идејом о економисању, као комплексном процесу који садржи и мисаоне процесе и конкретне активности с циљем да се у дело спроведе економска калкулација уложеног и добијеног. С друге стране, појам економисања задуго је био одрицан примитивним друштвима и њиховом економско понашању. Увођењем економске организације примитивних друштава, а потом и других некапиталистичких друштава, још крајем 19. столећа у домен истраживања, постављено је питање могућег објашњења било ког другог вида економске организације која се разликује од оне капиталистичке. Сем тога, видели смо шта се дешава када је антропологија увела феномен примитивног човека у концепт *homo economicus*. Извесна сличност може се увидети и овде, код базичних принципа формалног економског објашњења људског понашања (или бар једног његовог дела).

Примитивна економија је код многих аутора посматрана изоловано, без икакве идеје да може имати додирних тачака с модерном економијом тзв. цивилизованих друштава (видети: Dalton 1961; Dalton 1969; LeClair 1962). Генерални концепт за објашњење примитивне економије потражен је у субстантивистичком приступу. Субстантивистички концепт економског понашања, за разлику од формалистичког, има свог родоначелника. У економској антропологији се сматра да је темеље субстантивизма поставио Карл Полањи, најпре у својој књизи *Велика трансформација* (објављена

1944. године), посебно у четвртој поглављу Друштва и економски системи, а потом их разрадио у каснијим текстовима.

Полањи полази од тога да се субстантивистичко значење економије односи на човекову зависност у издржавању (опстанку, преживљавању) од пророде и чланова заједнице. То се заправо односи на човекову интеракцију с природним окружењем утолико што та интеракција за последицу има снабдевање средствима за задовољавање материјалних потреба (Polanyi 1959: 162). За самог Полањија два основна значења економије у субстантивизму и формализму немају ништа заједничко. Формално значење економије произилази из логичког карактера односа средства–циљеви, што је очигледно у појму економисања. Формално значење се односи на изричиту ситуацију избора, што подразумева и то да се у избор употребе различитих средстава укључује и недовољност средстава. У Далтоновој (Dalton 1961: 5–6) интерпретацији субстантивистички смисао економије односи се на обезбеђивање материјалних добара која су потребна за задовољавање биолошких и социјалних потреба.

Субстантивистичко значење економије, дакле, за разлику од формалног, не подразумева ни рационално доношење одлука ни услове оскудице. Субстантивизам се једноставно односи на разматрање тога како се људи сналазе у обезбеђивању средстава за живот у свом природном и социјалном окружењу. Стратегија преживљавања која се среће у неком друштву сагледава се као адаптација на окружење и материјалне услове. Процес адаптације не мора нужно да укључује и максимално увећање корисности. Субстантивистичко схватање економију сагледава у ширем смислу економисања или снабдевања храном. Економија је начин на који друштво (не појединац) решава своје материјалне потребе.

Дебата

Док формална економија полази од индивидуалног доношења економских одлука, од индивидуалног економисања, субстантивизам претпоставља да је човекова економија подређена социјалним односима. Бери Исак (Isacc 2005) сматра да се формалисти усредсређују на проблем избора, који је увек индивидуалан, и да стога њихов приступ увек укључује методолошки индивидуализам, а субстантивисти се усредсређују на институционалну матрицу у којој се праве економски избори. Полањи (Polanyi 1944: 46–47) сматра да човек не тежи томе да сачува сопствене интересе у поседовању материјалних добара, већ да би сачувао свој социјални положај, социјалне захтеве и социјално преимућство у односу на друге чланове

заједнице. Друкчије речено, човек своја материјална добра цени само утолико уколико служе социјалним циљевима. Економским системом, заправо, управљају некономски циљеви и мотиви. Индивидуално економисање није толико засновано на максималном увећању економског профита колико на социјалним односима, културним вредностима, моралним интересима или на политици и религији.

Овде је јасно уочљива једна битна разлика између формализма и субстантивизма. Док овај први поставља појединца у средиште пажње, овај други на прво место поставља друштво и његове процесе. Ту је заправо изведена аналогија с примитивним друштвима, пошто се у класичној антропологији њима често одричу индивидуалистичке тежње. На то се некако логично надовезује Полањијев (Polanyi 1944) концепт „уклопљености“ (или „уграђености“). Суштина тог концепта говори да економија не представља издвојену сферу, већ је уклопљена у економске и некономске институције друштва. То, на пример, значи да су поједини облици производње саставни део или директно у функцији религијских ритуала, или су трансакције робе саставни део политичких односа. Социјалне и културне облигације, норме и вредности играју важну улогу у стратегијама преживљавања људи. Самим тим било која анализа која занемарује социјалне и културне факторе не може да да потпуну слику економске организације неког друштва.

Далтон (Dalton 1969: 72–73) је касније разрадио овај концепт. Он полази од тога да такозване „мале економије“, које проучавају антрополози, карактеришу једноставна технологија и географска или културна изолованост. Одсуство префињене технологије и примењене науке, као и одсуство радне специјализације, узрокују веома ниску продуктивност. Директне последице тога у примитивној економији су строго ограничавање производних активности природним ресурсима, велика зависност људи од кооперација чак и за основну производњу, као и појава глади и личне беде. Неразвијена технологија, комбинована с малом величином и релативном изолованашћу заједнице, за последицу има укорењену узајамну зависност међу члановима који заправо међу собом стоје у многим односима. Они с којима је неко повезан економски су исти они с којима је повезан сродством, суседством, религијом, па и политички. У том смислу је примитивна економија „уклопљена“ у друге односе унутар заједнице, односно није издвојена из таквих односа. Примитивна економија је, дакле, дубоко прожета социјалном контролом производње и дистрибуције добара. Организација примитивне економије је таква да су расподела рада и земље (ресурса уопште), организација рада

унутар производног процеса и располагање произведеном робом и услугама израз фундаменталних сродничких односа, племенске афилијације и религијских или моралних дужности. Наспрам оваквог виђења „економске уклопљености“ унеколико стоји идеја о социјалном економисању (LeClair 1962: 1190) у формалној економији. О социјалном економисању се може говорити онда када се економисање односи на групе људи. Економисање је социјални процес онда када укључује разне врсте међуљудских односа. Такве ситуације укључивања међуљудских односа у економији су честе – рецимо код дистрибуције добара међу члановима друштва; код производње се поставља питање шта и колико произвести; како се користи човеков рад итд. Притом се подразумева да међуљудски односи могу да буду заиста разноврсни и да на разне начини утичу на економију кроз наведене процесе. Формална економија, ипак, тада не говори о уклопљености економије у остале институције друштва.

Формализам и субстантивизам полазе у својим формулацијама од два различита типа друштва – модерног цивилизованог друштва Западне Европе и Северне Америке с једне стране и примитивних друштава с друге стране. Из та два утопијска екстрема потом се извлачи низ опозиција, од којих су неке већ наведене. Рекли смо већ да формализам полази од индивидуалних тежњи и индивидуалног економисања, док субстантивизам полази од самог друштва као целине. Надаље, једна наспрам других ова друштва се постављају као она с технологијом и она без технологије, она с новцем и тржиштем наспрам оних без новца и тржишта (видети нпр: Dalton 1969). И тако редом. Неминовно се онда намеће питање како формалисти сматрају да се концепт објашњења модерне капиталистичке економије може применити на објашњење примитивне економије. Дебата око овог питања у литератури се најчешће појављује као дебата између формалиста и субстантивиста, али нам текстови објављени у Фиртовом зборнику *Теме из економске антропологије* суптилно сугеришу нешто друго – дебату између економије и антропологије. Такво посматрање ствари је унеколико оправдано с обзиром на то да се економија бави капиталистичком (и социјалистичком) економијом развијених друштава, док се антропологија бави примитивним друштвима уопште, па самим тим и економским процесима у тим друштвима. Склон сам томе да разврставање на економисте и антропологе сматрам унеколико погрешним постављањем ствари, с обзиром на то да и међу формалистима има антрополога, попут самог Фирта или Леклера, Бурлинга, Франкенберга, Херсковица, Салсбрија и других (Cook 1966: 338), али и да међу субстантивистима има економиста коју су се упустили у воде историје економије или

политичке економије. Нарочито касније, у другој половини 20. столећа, након кулминације дебате међу формалистима и субстантивистима, постаје јасно да је тврда подела неодржива. Ипак, ова дебата је плодносна утолико што је у жижу интересовања и једне и друге науке увела многе раније шкакљиве или потпуно занемариване теме.

У свом најранијем стадијуму дебата се више тицала метода и приступа него самих тема. Тада се и сам термин економска антропологија још није био искристалисао, већ је радије коришћен термин „примитивна економија“ да означи таква проучавања (Firth 1967: 2). Углавном се, најпре, проблем сводио на то да се економија у суштини заснива на логици, а антропологија на чињеницама. Артур Луис експлицитно износи став да се економија бави процесима и понашањем људи уопште и да она изводи генерализације, док се антропологија бави конкретним случајевима, односно конкретним примитивним друштвима, те да она барата чињеницама (наведено према: Frankenberg 1967: 47). Таквом гледању на ствари, без претензије да звучи као оптужба, можда је највише допринео приступ Малиновског у разматрању економског понашања Тробријанђана. Његов приступ је углавном посматран као чисто дескриптиван, а закључци као наивни и неутемељени (Panof 1979), мада инспиративни. Друкчије речено, антропологији је одрицана општост и логичност. Леонард Џој (Joy 1967), економиста, отворено сматра да антропологија мора у много већој мери да узме у обзир економска проучавања друштава, и он издваја економске и социјалне детерминанте људског понашања. Насупрот Џоју, Роналд Франкенберг (Frankenberg 1967), антрополог, тај проблем поставља кроз неколико „напада“ и „контранапада“ између економиста и антрополога како би показао не само применљивост економских теорија у антропологији, већ и то да економисти заправо нису схватили шта је то антропологија.

Нису ретке биле ни оптужбе да антрополози не познају економске процесе, али ни економску литературу, док економисти нису у стању да схвате појам друштва и појам културе, односно културне и друштвене процесе. Кад је реч о непознавању литературе, можда је најотворенији био Скот Кук (Cook 1966: 325–326), који, на пример, у свом критичком осврту на субстантивизам, наводи како је Херсковиц, антрополог, променио своје ставове у периоду између 1941. и 1952. године јер се у том периоду упознао с економском литературом. По Кукоковом мишљењу, Херсковиц се од боасовског индуктивизма окренуо ка Најтовом (Knight, економиста) дедуктивизму, те да је у свом чувеном делу *Економска антропологија* из 1952. године

(погледати: Herskovits 1952: vi–vii) испољио да увиђа универзалност економских теорија, односно њихову примењивост на економију примитивних друштава.

Након помало жустрих тонова у дебати међу економистима и антрополозима, врло брзо је на површину избио кључни теоријско-методолошки проблем, мада још увек у миљеу тврних ставова и донекле поједностављених или једностранних схватања економског понашања у обе науке. Некако, као да се и једни и други и даље чврсто држе свог терена, а императив постављања универзалне теорије још увек није био на видуку. Кључни проблем је, дакле, могу ли се концепције и формулације једне науке користити у другој, и обрнуто. Проблем је постављен иницијалним одрицањем могућности да се теоријске формулације и концепције постављене у класичној економији могу примењивати у антропологији, односно у проучавању економске организације примитивних система (видети нпр. LeClair 1962; Dalton 1961; Dalton 1969; Joy 1967; Firth 1967; Frankenberg 1967; Cohen 1967; Burling 1962). Уосталом, већ сам назначио да је такво схватање, преваходно потекло од економиста, изнедрило, или у великој мери утицало на формирање субстантивистичког приступа. Наравно, не треба сматрати да се овде ради о директним и непомирљивим сукобима, штавише, многи аутори, попут Џоја, Франкенберга или самог Фирта, покушавају да презентују проблем крајње помиљивим тоном и наглашавањем на додирним тачкама између антропологије и економије.

Теза је, дакле, следећа: разлике између друштава с капиталистичком економском организацијом и оних која немају такву економску организацију су радикалне, структурне, и због тога је примена економских теорија на такву економију немогућа, односно хеуристички неплодна. Такав став заступају многи економисти и антрополози субстантивисти. Формалисти имају, генерално, супротан приступ и сматрају да неокласичан модел економије може, уз примерене модификације, да буде примењен на било које друштво, односно на било који вид економске организације, пошто се сматра да су наведени принципи универзални. Робинс Бурлинг (Burling 1962) смело тврди да се све културе састоје од појединаца који праве изборе и чија свака активност укључује свесну или несвесну селекцију међу алтернативним средствима у односу на алтернативне циљеве. Модели развијени у микроекономији су сматрани супериорним у односу на субстантивистички концепт и за економску антропологију и за компаративну економију (Isacc 2005). Субстантивисти, пак, утемељење својих ставова и формулација углавном извлаче из генералног аргумента да свако друштво, без обзира на његов ниво

развијености, мора да производи материјална добра неопходна да подрже његов опстанак. У том смислу, субстантивистички концепт економије је веома применљив јер су заиста све заједнице – без обзира на природно и друштвено окружење, технологију производње или културне особине – сачињене од људских бића чија био-социјална егзистенција зависи од сталног обезбеђивања материјалних добара (Dalton 1961: 6).

Бурлинг (Burling 1962: 802–803), међутим, у субстантивистичком наглашавању материјалних добара види могућност да се економија олако поистовети с технологијом. Концепт по коме је проучавање економије проучавање метода за одржавање егзистенције имплицира проучавање технологије остваривања материјалних добара. Такво схватање је, по Бурлинговом мишљењу, један од главних узрока неслагања и неразумевања међу антрополозима и економистима. Класична економија у обзир узима и услуге, односно широк сет нематеријалних добара. Економија, нарочито модерна економија, појам добра, или робе, заправо уопште не везује за њену материјалност. Бурлинг сматра да је чак могуће рећи да ниједан од човекових економских циљева није ултимативно материјалан. Приход, чак и од чисто материјалних објеката, мора се у крајњој линију разумети као нематеријална корист.

Обимна расправа између субстантивиста и формалиста у економској антропологији може се читати кроз низ опозиционих парова, као што су *примитивна : модерна (капиталистичка) друштва, заједница : појединац, размена : тржиште, уклопљеност у социјалну организацију : независност од социјалне организације, без новца : употреба новца* итд. Такав низ опозиционих парова могао би и даље да се настави, и чини се да би базични опозициони пар требало да буде *социјална калкулација : рационална економска калкулација*, али обиман емпиријски материјал указује на то да се у свим типовима друштава рационална калкулација уложено-добијено увек јавља као процес економског мишљења, те да се разлика налази у факторима који се у такву калкулацију уносе, а не у њеном присуству или одсуству. Непрегледан број аутора, свако пратећи један од приступа, на такође непрегледном броју тема и анализираних конкретних случајева, трудио се да оправда своје схватање. По мом мишљењу, чини се да се проблем примењивости економских теорија на некапиталистичке економске системе не налази у самим формулацијама тих теорија, већ у дилеми да ли у анализи проблема

треба или не треба узимати социјалне и културне факторе и процесе. То за собом повлачи и обрнуто гледање на примењивост теорија – да ли и у економији постоји могућност примене антрополошких теорија друштва и понашања човека? Уочљиво је да економски формалисти своје поље размишљања већ дуже време не ограничавају само на максимално увећање користи материјалних ресурса и добара, већ га шире на избор међу свим стварима које се тичу управљања економским аспектом живота (Onofati 2007: 2). Леклер (LeClair 1962: 1181) је још раније сматрао да економисти више не верују, ако су икада и веровали, да су људске потребе у тржишним друштвима ограничене материјалним потребама, нити претпостављају да је то тако у сваком друштву. Такво схватање заправо уводи тезу да и сама економија ипак у обзир узима разне социјалне и културне факторе, не покушавајући да човеково понашање сведе само на пуко израчунавање стања ресурса и остварене добити. Уосталом, неокласична економија се у другој половини 20. столећа добрано удаљила од концепта економског човека из 19. столећа.

Дебата између субстантивиста и формалиста у економској антропологији вишестрано је контроверзна и инспиративна, и за њу се може рећи да представља јасан одраз начина научног мишљења с почетка друге половине 20. столећа. Не знам у којој ћу мери бити у праву, али чини ми се да ова дебата, кратка и жустра, с тенденцијом искључивања супротног тора, јасно исказује у колико је дубоком зениту била идеја о научном давању универзалних, свеобухватних објашњења човековог мишљења и понашања. Када резимирамо формалистичка и субстантивистичка схватања увиђамо да ни једни ни други нису били потпуно у праву, мада анализа потоњих дешавања указује на извесну превагу формалноекономског приступа у економској антропологији.

На жалост, расправа међу субстантивистима и формалистима као негативну последицу имала је извесно замирање економске антропологије, која се постепено опоравља од осамдесетих година 20. столећа, поучена негативним искуствима вођене дебате. Економска антропологија више се није превасходно бавила оним врстама економских организација за која су развијене субстантивистичке концепције објашњења. Постављено је суштинско методолошко питање шта је прикладна јединица анализе (Isacc 2005)? Тек када, од осамдесетих година 20. столећа, у истраживањима економских проблема отпочиње већи уплив разматрања социјалних фактора и процеса, почиње и да се назире суштинско разрешавање дебате, а на сцену економске антропологије постепено почиње да ступа схватање које обухвата укупан културни контекст (погледати: Orlove 1986;

Salisbury 1973; Sahlins 1972; Gudeman 1978) и економско понашање човека објашњава као комплексан културни конструкт.

Литература:

Billig, Michael S. 2000: Institutions and Culture: Neo-Weberian Economic Anthropology. *Journal of Economic Issues*, Vol. XXXIV, No. 4: 771–788.

Burling, Robbins 1962: Maximization Theories and the Study of Economic Anthropology. *American Anthropologist*, Vol. 64: 802–821.

Gudeman, Stephen 1978: Anthropological Economics: The Question of Distribution. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 7: 347–377.

Dalton, George 1961: Economic Theory and Primitive Society. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 63, No 1: 1–25.

Dalton, George 1969: Theoretical Issues in Economic Anthropology. *Current Anthropology*, Vol. 10, No. 1: 63–102.

Isacc, Barry 2005: *A Handbook of Economic Anthropology*. Northampton: Edward Elgar Publishing.

Cohen, Percy S. 1967: Economic Analysis and Economic Man. Raymond Firth (ed.), *Themes in Economic Anthropology*. London: Tavistock Publications: 91–118.

Cook, Scott 1966: The Obsolete “Anti-Market” Mentality: A Critique of the Substantive Approach to Economic Anthropology. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 68, No. 2: 323–345.

LeClair, Edward E. 1962: Economic Theory and Economic Anthropology. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 64, No 6: 1179–1203.

Mill, John Stuart 1844: On the Definition of Political Economy; and on the Method of Investigation proper to it. John Stuart Mill, *Essays on some unsettled Questions of Political Economy*, Project Gutenberg, EBook #12004.

Onorati, Joseph 2007: Debating Economic Anthropology within Primitive Context. *Emory Endeavours in World History*, Vol. I. Atlanta: Emory University.

Orlove, Benjamin S., James M. Acheson, John Clammer, Thomas Crump, Stephen Gudeman, David Guillet, Olivia Harris, Henry J. Rutz 1986: Barter and Cash Sale on Lake Titicaca: A Test of Competing Approaches [and Comments and Replies]. *Current Anthropology*, Vol. 27, No. 2: 85–106.

Panof, Mišel 1979: *Malinovski*. Beograd: BIGZ.

- Persky, Joseph** 1995: The Ethology of Homo Economicus. *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 2: 221–231.
- Polanyi, Karl** 1944: *The Great Transformation*. New York: Rinehart.
- Polanyi, Karl** 1959: Anthropology and Economic Theory. Morton H. Fried (ed.), *Readings in Anthropology*, Vol. II. New York: Crowell: 161–184.
- Sahlins, Marshall** 1972: *Stone Age Economics*. New York: Aldine.
- Salisbury, Richard** 1973: Economic Anthropology. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 2: 85–94.
- Stigler, George J.** 1946: *The Theory of Price*. New York: Macmillan.
- Firth, Raymond** 1967: Themes in Economic Anthropology: A General Comment. Raymond Firth (ed.), *Themes in Economic Anthropology*. London: Tavistock Publications: 1–28.
- Frankenberg, Ronald** 1967: Economic Anthropology: One Anthropologist's View. Raymond Firth (ed.), *Themes in Economic Anthropology*. London: Tavistock Publications: 47–89.
- Herskovits, Melville J.** 1952: *Economic Anthropology (A Study in Primitive Economy)*. New York: Knopf.
- Joy, Leonard** 1967: One Economist's View of the Relationship between Economics and Anthropology. Raymond Firth (ed.), *Themes in Economic Anthropology*. London: Tavistock Publications: 29–46.